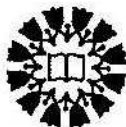

مسائل سیاسی - اقتصادی
جهان سوم

دکتر سید سعید ساعی

تهران

۱۳۹۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

www.ketab.ir

ساعی، احمد، ۱۳۱۷ -

مسائل سیاسی - اقتصادی جهان سوم / احمد ساعی. - تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم

انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۷۷

هشت، ۳۳۶ ص.؛ جدول، نمودار. - («سمت»؛ ۲۹۱. علوم سیاسی؛ ۱۱)

ISBN 978-964-530-413-1

بها: ۹۵۰۰۰ ریال.

Ahmad Saie. The Political and Economic Problems of the
Third World.

پشت جلد به انگلیسی:

چاپ اول: تابستان ۱۳۷۷، چاپ پانزدهم: پاییز ۱۳۹۳.

کتابنامه.

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی

دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

۳۳۰/۹۱۷۲۴

۱۳۷۷

۲۸۰۰۴۴۸

شماره کتابخانه ملی

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
موسسه تحقیق و توسعه علوم انسانی

مسائل سیاسی - اقتصادی جهان سوم

دکتر احمد ساعی

چاپ اول: تابستان ۱۳۷۷

چاپ پانزدهم: پاییز ۱۳۹۳

تعداد: ۴۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ: گلها (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۹۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فرسایشی و سایر عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبهروی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا بخش یا
عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۸۰ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را به این منظور تصویب کرد.

بنابراین، هستی سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی، شیخ و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج بر مبنای انتقادهای و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران با این همکاری دریغ نوزند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم سیاسی در سطح کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس «مسائل سیاسی - اقتصادی جهان سوم» به ارزش ۳ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی مؤلفان و مراکز تحقیقاتی نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۴	مقدمه
	بخش اول: کلیات
۱۱	فصل اول: بررسی و نقد مفاهیم، الایات و مفاهیم
۱۱	کشورهای جهان سوم
۱۷	کشورهای شمال و جنوب
۱۹	کشورهای در حال رشد، در حال توسعه و حال نوسازی
۳۲	کشورهای وابسته و پیرامونی
۴۶	خلاصه و نتیجه گیری
۴۸	پرسش
۴۹	خودآزمایی
۴۹	منابع
۵۲	فصل دوم: استعمار و میراثهای استعماری در جهان سوم
۲	معنا، سابقه و شکلهای استعمار
۵۵	دیدگاههای مختلف درباره علل پیدایش استعمار
۵۹	استعمار در آمریکای لاتین
۶۳	استعمار در قاره آفریقا
۷۰	استعمار در قاره آسیا

۷۸	استعمار در خاورمیانه و خلیج فارس
۸۵	خلاصه و نتیجه گیری
۸۸	پرسش
۹۰	خودآزمایی
۹۰	منابع
۹۳	فصل سوم: مسائل جمعیتی در جهان سوم
۹۳	رشد، افزایش جمعیت
۹۷	نار و پیامدهای افزایش جمعیت
۱۰۴	شهرنشینی، مسائل آن
۱۱۸	مهاجرت خارجی
۱۲۲	خلاصه و نتیجه گیری
۱۲۳	پرسش
۱۲۴	خودآزمایی
۱۲۴	منابع
	بخش دوم: اقتصاد جهان سوم
۱۲۹	فصل چهارم: ویژگیهای اقتصاد داخلی جهان سوم
۱۲۹	زیرساختهای اقتصادی
۱۳۵	کشاورزی
۱۴۲	صنایع استخراجی
۱۴۶	صنایع تولیدی جدید
۱۵۱	پرسش
۱۵۱	خودآزمایی
۱۵۲	منابع
۱۵۳	فصل پنجم: سرمایه‌های خارجی در جهان سوم
۱۵۴	سابقه و میزان سرمایه‌گذارهای خارجی

۱۵۵	توزیع سرمایه‌های خارجی در مناطق مختلف
۱۵۷	علل صدور سرمایه و گسترش سرمایه‌گذاریهای خارجی
۱۶۱	آثار و نتایج سرمایه‌گذاری خارجی و فعالیت شرکت‌های فراملیتی
۱۷۱	سیاستها و اقدامات جمعی از سوی کشورهای جهان سوم در زمینه ...
۱۷۱	استقراض خارجی
۱۷۶	تأثیر حجم بدهیهای جهان سوم و عوامل مؤثر بر آن
۱۷۸	بدهیها
۱۸۵	سود
۱۸۶	خودرسان
۱۸۶	منابع
۱۸۸	فصل ششم: کشورهای جهان سوم، عرصه تجارت جهانی
۱۸۸	سهم کشورهای جهان سوم در تجارت جهانی
۱۹۳	ترکیب واردات و صادرات
۱۹۶	تمرکز صادراتی و اقتصاد تک‌محصولی
۱۹۹	سهم تسلیحات در واردات
۲۰۱	میزان مبادله و تغییرات آن در تجارت جهانی
۲۰۱	کاهش قیمت مواد اولیه و تغییر میزان مبادله به زیان کشورهای جهان سوم
۲۰۳	علل کاهش قیمت مواد اولیه
۲۰۷	نوسان قیمت مواد اولیه و آثار آن
۲۱۰	تشکلهای (کارتل‌های) صادرکنندگان مواد اولیه
۲۱۳	پرسش
۲۱۴	خودآزمایی
۲۱۵	منابع
	بخش سوم: دولت و سیاست در جهان سوم
۲۱۹	فصل هفتم: مباحث نظری درباره دولت و سیاست در جهان سوم
۲۱۹	نظریات متفکران کلاسیک درباره ویژگیهای سیاسی جوامع شرقی

۲۲۳	مباحث نظریه پردازان نوسازی درباره دولت و سیاست
۲۲۹	مباحث نظریه پردازان وابستگی درباره دولت و سیاست
۲۳۳	مباحث نظریه پردازان نظام جهانی درباره دولت و سیاست
۲۵۸	خلاصه و نتیجه گیری
۲۶۲	پرسش
۲۶۳	خودآزمایی
۲۶۳	منابع
۲۶۵	فصل پنجم: پیشینه های تاریخی و میانی اجتماعی دولت و سیاست در جهان سوم
۲۶۵	پیشینه های تاریخی دولت
۲۶۸	دولت های استبداد
۲۷۱	میانی اجتماعی دولت و سیاست
۲۸۶	خلاصه و نتیجه گیری
۲۸۷	پرسش
۲۸۸	خودآزمایی
۲۸۸	منابع
۲۸۹	فصل نهم: نظامها و نهادهای سیاسی در جهان سوم
۲۸۹	انواع نظامهای سیاسی
۳۰۲	جامعه مدنی و احزاب سیاسی
۳۱۵	جنبشها و رژیمهای انقلابی و انواع آنها
۳۳۳	پرسش
۳۳۴	خودآزمایی
۳۳۴	منابع

پیشگفتار

کمبود متون درسی مناسب و معتبر دانشگاهی، به ویژه در رشته های علوم انسانی، در کشور آشکارتر از آن است که ذکر آن لازم باشد؛ این کمبود در برخی از دروس نظیر در «مسائل سیاسی - اقتصادی جهان سوم» بیشتر به چشم می خورد. البته این سخن به معنای نادیده گرفتن تلاش های استادان و محققان در این زمینه نیست. اما در هر صورت متن مورد (چه تألیفات و چه ترجمه ها) خلأ یک متن درسی مناسب را تاکنون پر نکرده است. بر هر کدام از این متون یا فقط به یک جنبه از مسائل سیاسی و اقتصادی کشور یا مفهوم جهان سوم پرداخته، یا به مسائل یک کشور و یا تعداد معدودی از کشورهای مورد توجه کرده اند. در این میان تعداد معدودی متون منتشر شده نیز وجود دارد که در استان و مدرسان این درس تدوین و منتشر کرده اند، اما این متون نیز بسیار تئوریک است و شیوه نگارش و اطلاعات موجود در آنها پاسخگوی نیازهای امروزی نیست. اصولاً مباحث مربوط به کشورهای جهان سوم نسبت به برخی دیگر از مباحث علوم سیاسی و اجتماعی و تحول بیشتری دارد و لازم است در متون درسی مربوط به آن نیز همواره این تئوریک بودن، لحاظ شود. هر چند ضرورت تهیه و انتشار متون درسی کامل تر و جامع تر در درس مزبور کاملاً آشکار است چنین کاری آن طور که در آغاز به نظر می رسد ساده نیست. نوشتن متن درسی در هر زمینه ای مستلزم ملاحظات است که چه بسا در مورد متون غیردرسی مطرح نیست؛ از جمله اینکه:

- متن درسی باید به گونه ای تدوین شود که نمایی از مباحث و مسائل اصلی در آن درس را به گونه ای نظام مند و دقیق و در عین حال ساده و قابل فهم به مخاطبان ارائه دهد. این امر مستلزم آن است که نویسندگان متون درسی تقریباً با همه

مباحث و مسائل اصلی مطروح در آن درس آشنا باشند. به علاوه باید به زبان و ادبیاتی که می‌خواهند متن درسی را با آن بنویسند و یا زبان و ادبیاتی که حامل متون اصلی آن مباحث است، تسلط کافی داشته باشند؛ زیرا اول آنکه، برای تهیه اطلاعات و مطالب جدید و به روز به زبانهای دیگر - دست کم مهم‌ترین آنها - احتیاج می‌افتد و دوم آنکه، تهیه یک متن درسی که بتواند مطالب و مباحث پیچیده هر درس را به ساده‌ترین و قابل فهم‌ترین شکل آن بیان کند مستلزم تسلط به زبان و ادبیات مخاطبان کتاب است.

- متن درسی باید به نحوی تدوین شود که، اگر نه به طور کامل، دست کم تا حد قابل توجهی بتواند عنوان خودآموز نیز استفاده شود. برای نوشتن چنین متنی لازم است که نویسندگان اینگونه متون علاوه بر تسلط نظری بر مباحث و آثار در این زمینه، از تجربه کافی در تدریس آن نیز برخوردار باشند؛ این تجربه به آنها امکان می‌دهد تا تعامل (ارتباط متقابل) لازم را که معمولاً در کلاسهای درس بین استاد و دانشجو برقرار می‌شود، اساساً با صورت کتبی آن را بازسازی کنند و به این وسیله و با کاربرد شیوه‌های مناسب به بندگی، تنظیم و حتی جمله‌بندی متن، از پیچیدگیهای غیرضروری و ابهامات مطالب بکاهند.

- متن درسی باید علاوه بر ارائه مطالب و منابع و نواردهای موجود در زمینه درس مربوط، روحیه نوآوری و خلاقیت دانشجویان را تقویت کند. بدین منظور مطالب متن باید به نحو خاصی ارائه شود که امکان ایجاد سئوالات جدید را برای دانشجو فراهم آورد و این کار علاوه بر تسلط نظری و تجربه علمی نویسندگان مستلزم داشتن دیدگاهی نقادانه است.

- سرانجام متن درسی باید روحیه علمی، تحقیقی، بی طرفانه و همه جانبه‌نگری را در دانشجویان تقویت کند، بنابراین باید تا حد امکان از جانبداریها و تعصبات فکری، سیاسی و ایدئولوژیک دور باشد و مانع ساده‌نگری و یک سوینی شود. تدوین چنین متنی علاوه بر خصوصیات مذکور، مستلزم برخورداری نویسندگان از اخلاقیات علمی مناسب و همچنین آشنایی با زیر و بمهای روش شناختی و

معرفت‌شناختی است؛ زیرا و به‌مبایی که عدم آشنایی با آنها چه بسا نویسندگان و محققان را ناخواسته در دام جانبداریهای ناخوشایند خواهد انداخت.

ذکر این مطالب به منزله دعوی نویسنده این سطور مبنی بر برخورداری کامل از این شرایط و صلاحیتها نیست، بلکه منظور طرح برخی از دشواریهای این کار است. نویسنده با وقوف به حساسیتها و مشکلات تدوین کتاب درسی و به دلیل ضرورت و اهمیت چنین کاری دست به انجام دادن آن زده است و مدعی ارائه کار بی‌عیب و نقص در این زمینه نیست. امید آنکه، این کار با همه ضعفها و کمبودهایش دست‌کم تجربه‌ای باشد برای استادان و مدرسان این درس تا در راه رفع این نقایص و کاستی‌ها اقدام و متون کامل‌تر و مناسب‌تری تدوین و منتشر کنند.

www.ketab.ir